

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Τ Α Κ Α Θ Ε Σ Τ Ω Τ Α Π Α Ρ Α Γ Ω Γ Η Σ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Του Ὑφηγητοῦ κ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΒΟΥΤΥΡΑ

Ἡ ἐργασία ὑφίσταται εἰς ὅλας τὰς κοινωνίας· ἀπλῶς ποικίλλει ἡ στάσις τῶν κοινωνιῶν ἔναντι αὐτῆς (1). Ὁ Gaston Bouthoul (2) διακρίνει τὰ στάδια τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας, τῆς ἐλευθέρου ἐργασίας καὶ τέλος τῆς αὐθορμήτου τοιαύτης, ὡς δραστηριότητος ἀναγκαίας, ἀλλὰ καὶ εὐχαρίστου. Πρὸς τοῦτο, ὅμως, διὰ νὰ φθάσωμεν δηλαδὴ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο στάδιον ἀπητήθησαν, ὡς προϋποθέσεις, ἡ τεχνικὴ πρόοδος, ὁ ἐξανθρωπισμὸς τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἀπάρνησις τῶν παλαιῶν προκαταλήψεων. Ὁ Homo Orientalis εὐρίσκεται, κατ' αὐτόν, εἰς τὸ στάδιον τῆς καταναγκαστικῆς ἐργασίας, ὁ Homo Europaeus εἰς τὸ τῆς ἐλευθέρου καὶ ὁ Homo Americanus εἰς τὸ στάδιον τῆς αὐθορμήτου ἐργασίας. Ὁ A. Cuvillier (3) διακρίνει ἔννεα καθεστῶτα παραγωγῆς: τῆς δουλείας, τῆς δουλοπαροικίας, τῶν συντεχνιῶν, τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας (νεοκαπιταλισμοῦ), τῆς βιομηχανικῆς δημοκρατίας, τὸ καθεστῶς τῆς δημοσίας ἐπιχειρήσεως καὶ, τέλος, τὸ κολλεκτιβιστικὸν καθεστῶς.

Ὁ Μάρξ χωρίζει τὰ καθεστῶτα παραγωγῆς εἰς τρία: τῆς δουλείας, ἀναλογούσης εἰς τὸν ἀρχαῖον καὶ τὸν ἀσιατικὸν τρόπον παραγωγῆς, τῆς δουλοπαροικίας, ἀντιστοιχοῦσης εἰς τὸν φεουδαρχικὸν τρόπον καὶ τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, τοῦ καπιταλιστικοῦ δηλαδὴ καθεστῶτος παραγωγῆς. Τέλος, ὁ Carl Bücher διακρίνει: α) τὸ καθεστῶς τῆς κλειστῆς οἰκονομίας β) τῆς οἰκονομίας τῶν πόλεων καὶ γ) τῆς ἔθνικῆς οἰκονομίας.

Ἐγὼ τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διαιρέσωμεν τὰ καθεστῶτα παραγωγῆς, θεώμενα ἀπὸ νομικῆς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἀπὸ κοινωνικοοικονομικῆς ἀπόψεως, εἰς πέντε περιόδους: τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν, τὴν μεσαιωνικὴν τοιαύτην, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκβιομηχανίσεως μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ τὴν

1) Βλ. Γρ. Κασσιμάτη: Μαθήματα Κοινῶν. Δικαίου καὶ Κοιν. Πολιτικῆς, 1967, σελ. 107 ἐπ. Ὁμοίως τὴν διατριβὴν μου: Ἡ σύμβασις ἐργασίας εἰς τὸ πλαίσιον τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς, σελ. 7 ἐπ., 22 ἐπ.

2) *Traité de Sociologie*, σελ. 283 ἐπ.

3) *Manuel de Sociologie*, σελ. 404 ἐπ.

ἐπικράτησιν τοῦ φιλελευθερισμοῦ, τὴν τῆς παρεμβάσεως τοῦ κράτους διὰ τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας καί, τέλος, τὴν σύγχρονον ἐποχὴν.

Θὰ προσπαθῶμεν, ἐν τοῖς ἐπομένοις, νὰ προσδιορίσωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστης περιόδου. Πράγματι, κάθε μίαν ἀπὸ τὰς ὡς ἄνω ἐκτεθείσας ἐποχὰς χαρακτηρίζει ἐν πλέγμα στοιχείων. Οὕτω τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, ἣτις - θὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ - ἐξικνεῖται, ἐξεταζομένη ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν καθεστώτων παραγωγῆς, καὶ ἐπ' ἄρκετους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας (4) εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου :

α) τὸ καθεστῶς τῆς δουλείας, ἣτις ἀπετέλει τὸν γενικὸν νόμον τῆς ἀρχαιότητος (5) καὶ τὴν βάσιν ὄλων τῶν οἰκονομικῶν συστημάτων (6),

β) ἡ ἐντεῦθεν ἀρνητικὴ, διστακτικὴ, στάσις τῶν ἀρχαίων λαῶν ἔναντι τῆς ἐργασίας (7),

γ) ἡ διάκρισις τῶν ἐργασιῶν εἰς ἐλευθερίους καὶ βαγαύσους (χειρωνακτικὰς) ἐργασίας,

καὶ δ) ἡ ἐντεῦθεν ὑπαγωγή τῶν τελευταίων εἰς τὴν γενικωτέραν κατηγορίαν τῆς συμβάσεως μισθώσεως, διότι ὁ εὕρισκόμενος εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐργασθῆ διὰ λογαριασμὸν ἄλλου περιέπιπτε, κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον εἰς κατάστασην δούλου καὶ ὑπέκειτο εἰς τὴν μίσθωσιν.

* * *

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς δύνανται, νομίζω, νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

α) Εἰς τὸ καθεστῶς τῆς δουλοπαροικίας, τὸ ὁποῖον διεδέχθη τὴν δουλείαν καὶ ἦτο μία ἐλαφροτέρα μορφή αὐτῆς. Πάντως ὁ δουλοπάροικος δὲν ἐθεωρεῖτο πλέον ὡς «πρᾶγμα», ὅπως κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν. Εἶχεν ὀρισμένα δικαιώματα, ἀλλ' ἦτο προσκεκολλημένος εἰς τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰργάζετο. Οὕτως ἡ ἀγροτικὴ ἐργασία δὲν ἦτο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐλευθέρη, λόγῳ τῆς φεουδαρχικῆς μορφῆς τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς συγκροτήσεως. Ἀντιθέτως, ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία κατέκτησε βαθμιαίως ὀρισμένας ἐλευθερίας καὶ ἔφθασεν εἰς μίαν ἀνεξαρτησίαν μεγαλυτέραν τῆς ἀγροτικῆς τοιαύτης (8).

β) Εἰς τὸ καθεστῶς τῶν συντεχνιῶν, αἵτινες ἐκκινήσασαι κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ὑπὸ τὴν μορφήν θρησκευτικῶν ἀδελφάτων, κατέστησαν συντόμως ὁμάδες

4) Δ. Καλιτσουνάκι : Ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, 1929, σελ. 82.

5) Fr. Barret : Histoire du travail, 1952, σελ. 9.

6) P. Louis : Le travail dans le monde Romain, 1912, σελ. 50.

7) Πρβλ. G. Bouthoul, ἀνωτ., A. Cuvillier, ἀνωτ., No 154, σελ. 400, H. Bartoli : Science, écon. et travail, 1957, σελ. 47, G. Renard : Le travail dans la préhistoire, 1927, σελ. 17, VII, σελ. 155 ἐπ., G. Lefranc : Hist. du travail et des travailleurs, 1957, σελ. 480, P. Jaccard : Histoire sociale du travail, σελ. 16, G. Friedmann, εἰς Traité de Sociologie du travail, σελ. 394.

8) G. Lefranc : Du travail maudit au travail souverain (εἰς τὰς Rencontres : Le travail et l'homme. 1959, σελ. 17 - 18), Δ. Σαβράμη : Τὸ νόημα τῆς ἐργασίας, 1953, σελ. 28.

συμφερόντων, αί ὁποῖαι καί προσεπάθουν νά ἐκφύγουν τῆς φεουδαρχικῆς αὐθαιρεσίας ⁽⁹⁾. Κατά τὸν P. Jaccard ⁽¹⁰⁾ αἱ συντεχνίαι ἀπέδωσαν εἰς τὰ ἐπαγγέλματα τὴν ὑπόληψιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀπολέσει κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν.

γ) Εἰς τὸ ἐντεῦθεν καθεστῶς τῶν μικροβιοτεχνιῶν. Οὕτως ἡ κατοικία καὶ τὸ ἐργαστήριον ἦσαν ἐνιαῖα (Atelier, Foyer). Οἱ κύριοι, οἱ διδάσκαλοι (Maîtres) εὐρίσκοντο ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην μὲ τοὺς συντρόφους, τοὺς μαθητάς (Compagnons). Τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον εἰς τὰς ἐργασιακὰς σχέσεις προεῖχεν. Ἀπὸ τὸ ἐργαστήριον ἐγεννήθη ἡ ὑποχρέωσις πίστεως τοῦ ἐργαζομένου πρὸς τὸν πάτρωνα καὶ μία στοιχειώδης ὑποχρέωσις προνοίας τοῦ τελευταίου πρὸς τοὺς ὑποτελεῖς του ⁽¹¹⁾.

* * *

Κατὰ τὴν τρίτην περίοδον, ἣτις προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τῆς μηχανῆς, τὸν φιλελευθερισμὸν καὶ τὸν ἐντεῦθεν γεννώμενον καπιταλισμὸν, ἔχομεν τὰ ἀκόλουθα χαρακτηριστικά:

α) Τὸν χωρισμὸν τῆς κατοικίας ἀπὸ τοῦ τόπου ἐργασίας καὶ τῆς ἐργασίας ἀπὸ τῆς κυριότητος τῶν μέσων παραγωγῆς. Αἱ μικροβιοτεχνίαι παρακμάζουν. Τὸ ἐργοστάσιον διαδέχεται τὸ ἐργαστήριον.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς μηχανῆς ἐπιφέρει θεμελιακὰς μεταβολὰς εἰς τὸν κόσμον μὲ τὰς ἀθρόας μετακινήσεις ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα, ὅπου ἤρχισαν νά ἰδρῶνται αἱ βιομηχανίαι. Ἡ ἐπακολουθήσασα ἀνάπτυξις τῆς τεχνικῆς, τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἐπικοινωνιῶν χαρακτηρίζει τὸν γεννώμενον βιομηχανικὸν πολιτισμὸν.

Ἡ βιομηχανικὴ κοινωνία εἰσάγει, κατὰ τὸν Raymond Aron ⁽¹²⁾, τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας, ὅχι μόνον εἰς τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ κεφάλαιον ἀρχίζει νά συσσωρεύεται εἰς ὀλίγας χεῖρας, ἐναντὶ τῶν χιλιάδων ἐργαζομένων.

β) Ἡ ἐργασία, ἐξ ἄλλου, ἀπελευθερουμένη πλήρως, χαρακτηρίζεται ὡς ἐμπόρευμα, ὡς οἰκονομικὸν ἀγαθόν, διεπόμενον ἀπὸ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, μὲ ὅλας τὰς συνεπείας.

γ) Ἡ αὐτονομία τῆς βουλήσεως γεννᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἢ αὐτονομίαν τῶν συμβάσεων. Πᾶσα συμφωνία εἶναι ἐλευθέρη καὶ γεννᾷ ἀγωγὴν, ἀρκεῖ νά μὴ ἀντιτίθεται εἰς τὸν νόμον ἢ τὰ χρηστά ἦθη. Εἰδικώτερον, ἡ σύμβασις ἐργασίας θεωρεῖται ἐνοχικὴ σύμβασις, ἀμφοτεροβαρῆς καὶ ἀντάλλακτικῆ.

* * *

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀκράτου φιλελευθερισμοῦ προεκάλεσεν εὐλόγως ἀντιδρά-

9) Ed. Doléins : Histoire du travail, σελ. 32.

10) Histoire sociale du travail, σελ. 151.

11) Οἱ τύποι τῆς Gesindevertrag, τῆς Gesellenvertrag καθὼς καὶ τῆς Treudienstvertrag τοῦ παλαιοῦ γερμανικοῦ δικαίου εἶναι χαρακτηριστικοὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

12) R. Aron : Dix - huit leçons sur la Société Industrielle (Cinquième leçon).

σεις. Διά τούτο και ἡ ἐργατικὴ νομοθεσία ἐνεφανίσθη ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἀποθεώσεως τῆς ἐλευθέρως ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ταχέως ἀναπτυσσομένου βιομηχανισμοῦ. Ὁ φιλελευθερισμὸς εἰς τὸ οἰκονομικὸν μὲν πεδίον ἐπέτρεπε τὴν ἐλευθέραν διακίμυανσιν τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας ἥτις, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως ἀφθονίας ἐργατικῶν χειρῶν προερχομένης ἐκ τῆς τότε ἀθρόας μετακινήσεως ἀγροτικῶν πληθυσμῶν πρὸς τὰ ἀστικά κέντρα, εὐρίσκετο εἰς ἐξευτελιστικά ἐπίπεδα· εἰς τὸ νομικὸν δὲ πεδίον διὰ τῆς κλασσικῆς συμβάσεως ἐργασίας καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς αὐτονομίας τῆς βουλήσεως μετεχειρίζετο τόσον τὸν ἐργοδότην ὅσον καὶ τὸν μισθωτὸν ὡς ἰσοδύναμα μέρη, μὴ ἐπιτρεπομένης οὐδεμιᾶς παρεμβάσεως εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν.

Οὕτω, τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου χαρακτηρίζουν:

α) Τὸ καθεστῶς τῆς προστατευτικῆς ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων νομοθεσίας καὶ ὁ ἐντεῦθεν νόμιμος διακανονισμὸς τῆς ἐργασίας. Τὸ κράτος παρεμβαίνει ὑπὲρ τῶν μισθωτῶν διὰ τὴν βελτίωσιν τῶν συνθηκῶν ζωῆς καὶ ἐργασίας των.

β) Ἡ δημιουργία τῆς συμβάσεως ἐξηρητημένης ἐργασίας, ὡς ἰδιαιτέρου εἶδους τῆς ἐργασιακῆς σχέσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ ἐφαρμόζεται ἡ προστατευτικὴ νομοθεσία⁽¹³⁾.

γ) Ἡ τάσις διαχωρισμοῦ τῆς παροχῆς ἀνθρωπίνης ἐργασίας ἀπὸ τὴν παροχὴν τῶν λοιπῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Οὕτως, εἰς τὴν Συνθήκην τῶν Βερσαλλιδῶν, ἰδρύσασαν, ὡς γνωστόν, τὴν Διεθνή Ὀργάνωσιν Ἐργασίας, περιλαμβάνεται ἡ φράσις ὅτι ἡ ἐργασία δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρῆται ἀπλῶς ὡς ἐμπόρευμα. Ἐν συνεχείᾳ, ἡ διακήρυξις τῆς Φιλαδελφείας τοῦ 1944 βροντοφωνεῖ ὅτι ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἐμπόρευμα. Ἐκτὸς τούτου αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι διαχωρίζουν τὴν σύμβασιν ἐργασίας ἀπὸ τὰς μισθωτικὰς συμβάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὴν ὑπήγαγεν ἡ ρωμαϊκὴ ἀντίληψις.

δ) Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαιώματος⁽¹⁴⁾, περίξ, τοῦ ὁποίου ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται τὸ συνδικαλιστικὸν δικαίωμα ἀποτελεῖ κατὰ τὰ παραδεδομένα μίαν ὄψιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ συνεταιρίζεσθαι. Ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενόν του, ἡ ἄμυνα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ συμφέροντος τοῦ προσδίδει ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα⁽¹⁵⁾.

* *

Ἡ σύγχρονος ἐποχὴ, διατηρήσασα τὰς ὡς ἄνω ἐκτεθείσας γραμμὰς τῆς προηγουμένης περιόδου καὶ κατὰ βάσιν τὴν ἐργατικὴν νομοθεσίαν ὑπὸ τὸν προστατευτικὸν τῆς τύπον, χαρακτηρίζεται, ἐν τούτοις, κατὰ τὴν γνώμην μας, καὶ

13) Ὅρα Π. Ζέππου : Ἐνοχικὸν δικαίον (εἰδ. μέρος), 1965, σελ. 370, Σιμωνέτου : Ἡ σύμβασιν ἐργασίας, εἰς τὰς Δώδεκα Μελέτας αὐτοῦ. Ὅρα ὁμοίως ἀνάλυσιν εἰς Σ. Βουτυρά : Στοιχεῖα συγχρόνου ἐργατικοῦ δικαίου, Α', 1973, σελ. 16 ἐπ.

14) Βλ. Ph. Bernoux εἰς E. — H. Lacombe : Les changements de la société française, 1971, σελ. 15.

15) Πρβλ. J. — M. Verdier : Syndicats, σελ. 132, G. Spyropoulos : La liberté syndicale, σελ. 6. Ὅρα καὶ τὴν μελέτην μου : Τὰ κοινωνικὰ θεμέλια τοῦ ἐργατικοῦ συνδικαλισμοῦ, εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν ἐπετηρίδα τῆς «Παντείου», 1972, σελ. 386.

ἀπὸ ὠρισμένα ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ καθεστώτος παραγωγῆς τῶν ἡμερῶν μας. Οὕτως :

α) Ἡ προστατευτικὴ νομοθεσία συνεδέθη μὲ τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν. Τὸ δίκαιον τῆς ἐργασίας κατέστη ὅλον ἐν καὶ περισσότερον ὀργανωτικὸν τῆς Οἰκονομίας δίκαιον, παρ' ὅλον ὅτι διατηρεῖ εἰσέτι τὸν παλαιὸν του χαρακτήρα. Ὁ ἐπαγγελματικὸς σχηματισμὸς τῶν ἐργαζομένων καὶ αἱ νέαι ἐργατικαὶ διεκδικήσεις κινῶνται εἰς τὰ πλαίσια τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως.

β) Τὸ σύγχρονον καθεστὸς παραγωγῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως, τὴν ἐνσωμάτωσιν τῶν ἐργαζομένων εἰς αὐτήν, καθισταμένην οὕτω κοινότητα ἐργασίας. Ἐξ ἄλλου, δημιουργεῖται κάποια διάκρισις μεταξύ ἰδιοκτησίας καὶ ἐξουσίας. Ἡ πρώτη ρυθμίζει τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἡ δευτέρα τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν προσώπων. Ἡ ἀστάθεια τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῆς παραγωγῆς ἐγεννᾶτο πάντοτε ἀπὸ τὴν σύγχυσιν τῶν δύο αὐτῶν τάσεων.

γ) Χαρακτηριστικόν, τέλος, τῆς ἐποχῆς μας εἰς τὰς παραγωγικὰς σχέσεις εἶναι ἡ εἰσβολὴ τῶν συλλογικῶν σχέσεων ἐργασίας εἰς τὴν ρύθμισίν των. Οὕτω, τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν δίκαιον ὀδεύει εἰς τὴν μᾶλλον διὰ τῶν συλλογικῶν συμβάσεων, παρὰ διὰ τῆς νομοθετικῆς ὁδοῦ ρύθμισιν τῶν σχέσεων κεφαλαίου καὶ ἐργασίας.

Ἡ ἐποχὴ μας ἀπελάκτισε μὲν τὰς παλαιὰς δοξασίας, ἀποτελεῖ ἐν τούτοις ἐποχὴν συνθέσεως. Οὕτω διατηρεῖ : ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσαν πρώτην περίοδον τῶν καθεστώτων παραγωγῆς τὴν κατὰ βάσιν διάκρισιν τῶν ἐργασιῶν. Καὶ σήμερον διακρίνομεν μεταξύ ἐργασιῶν διευθύνσεως καὶ ἐργασιῶν ἐκτελέσεως. Ἐπίσης ἡ διάκρισις μεταξύ σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἐργασίας, μεταξύ ἐργατῶν καὶ ὑπαλλήλων, ἐκεῖ ἔχει τὴν βάσιν τῆς.

Ἀπὸ τὴν δευτέραν περίοδον διετήρησε τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ἐργασιακὴν σχέσιν τὴν ὑποχρέωσιν πίστεως τοῦ μισθωτοῦ πρὸς τὸν ἐργοδότην καὶ τὴν ὑποχρέωσιν προνοίας τοῦ τελευταίου τούτου πρὸς τὸν μισθωτόν. Τέλος, ἀπὸ τὴν τρίτην περίοδον τὴν κατὰ βάσιν ἐλευθερίαν τῶν συμβάσεων.

* * *

Ἡ προηγηθεῖσα ἀνάπτυξις μᾶς ὀδηγεῖ εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα. Οὕτως :

α) Ἡ περὶ ἐργασίας ἀντίληψις ἐξιδανικεύθη σὺν τῷ χρόνῳ, ἀπαλλαγείσα ἀπὸ τὰς παρωχημένας κατασκευάς. Ἡδὴ ἀποτελεῖ δημιουργικὸν μέσον ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐτι πλέον : κατέστη μέσον ἀτομικῆς προωθήσεως. Ἡ κοινωνικὴ προώθησις, ἡ προσπάθεια τῶν ἐργαζομένων νὰ κερδίσουν διὰ τῆς ἐργασίας των τὴν κοινωνικὴν ἐκτίμησιν, ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν φαινόμενον (16).

16) Διὰ τὴν ἐργασίαν ὡς μέσον κοινωνικῆς προωθήσεως βρα Andrieux-Lignon: L'Ourvier d'Aujourd'hui, 1966, σελ. 49. Πρὸς βλ. P. Demondion: La Promotion Sociale, 1966.

17) Βλ. Γρ. Κασμάτην, εἰς «Ἐργατικὸν Δίκαιον» (ἐπιθεώρ. Κοινῶν. Πολιτικῆς & Νομοθεσίας), I, σελ. 17.

β) Θα πρέπει να αναγνωρισθῆ ὅτι ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ τὸν κύριον, ἂν μὴ τὸν μοναδικόν, τρόπον δημιουργίας τοῦ πλούτου (17). Τὸ αἶσθημα τῆς ἀλλοτριώσεως εἰς τὴν ἐργασίαν συνδέεται πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν κυριότητα τῶν μέσων παραγωγῆς ἀπὸ ὀρισμένην κοινωνικὴν τάξιν. Ἦδη ἡ δημοκρατοποίησις τοῦ κεφαλαίου τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων εἰς αὐτὰς πλήττουν τὸ αἶσθημα τοῦτο.

γ) Συναφεῖς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ οἱ διδόμενοι ὀρισμοὶ τοῦ δικαίου τῆς ἐργασίας, τοὺς ὁποίους ἄς ὀνομάσωμεν ἐπεκτατικούς (8), διότι ἐπεκτείνουν, τρόπον τινά, τὴν ἔννοιάν του καὶ πέραν τῆς ρυθμίσεως τῆς παροχῆς ἐξηρημένης ἐργασίας. Οὕτως ἐπεκτατικὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς κατὰ τὸν ὅποιον τὸ ἐργατικὸν δίκαιον περιλαμβάνει τοὺς κανόνας τοὺς προβλέποντας τὴν ρύθμισιν καὶ διάδικαιον τῶν δημιουργουμένων ἐκ τοῦ παράγοντος «ἐργασία» κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν δεδομένων, ὡς καὶ τῶν ἀλλοιώσεων καὶ τῶν μεταβολῶν τῶν δεδομένων τούτων, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐξασφαλίσεως κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς τάξεως εὐρύθμου καὶ ἁρμονικῆς (9). Βέβαια — προστίθεται — τὸ ἐργατικὸν δίκαιον δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ σύνολον τῶν δεδομένων καὶ τῶν ἀλλοιώσεων τῶν προκυπτουσῶν ἐκ τοῦ παράγοντος ἐργασία. Ἄλλ' ὁ προσδιορισμὸς οὗτος τῆς ἐννοίας τοῦ κλάδου τούτου εἶναι χαρακτηριστικὸς.

Τὸ σύγχρονον ἐργατικὸν δίκαιον θὰ πρέπει συνεπῶς : αα) Νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἐργασίαν ὡς μέσον κοινωνικῆς προωθήσεως τοῦ ἐργαζομένου. Συναφῆ εἶναι τὰ θέματα τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συμμετοχῆς, ββ) νὰ ἀντιμετώπισῃ τὸ θέμα τῆς συγχρόνου τάσεως πρὸς μείωσιν τῆς διαρκείας τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀξίσεως τῶν ἐτησίων ἀδειῶν, τὰς ὁποίας τοῦτο ὀρθῶς κατέστησεν ὑποχρεωτικὰς, διευρύναν οὕτω τὰ πλαίσιά του πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναψυχῆς. Ἦδη λόγῳ τῆς νέας φύσεως τῆς ἐργασίας, ἡ πληρεστέρα ὀργάνωσις τῶν κατέστη ἀναγκαία, γγ) νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τῆς αὐτοματοποιήσεως προκυπτόντων προβλημάτων, ὅπως τῶν ἐξ αὐτῆς μορφῶν ἀνεργίας (20). Τέλος, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ προβλήματος τῆς δημοκρατοποιήσεως τῶν χώρων ἐργασίας, ὥστε νὰ καταστοῦν αἱ ἐπιχειρήσεις ἀληθεῖς κοινότητες ἐργασίας.

18) Ὅρα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἡμέτερα «Στοιχεῖα συγχρόνου ἐργατ. δικαίου», 1973, σελ. 5-6, 8-9, 11-12.

19) Γ. Μαντζούφα: Γεν. Ἀρχαὶ ἐργ. δικαίου, 1961, σελ. II. Τοῦ αὐτοῦ: Ἔργ. Δίκαιον καὶ Οἰκονομία, 1962, σελ. 1.

20) Ὁ αὐτοματισμὸς καθιερώνει κατὰ τοὺς Rivero καὶ Savatier, ἐν νέον ἐργατικῶν δικαίων (Droit du Travail, σελ. 12).